

Из: Тодоров А., Модерната политическа мисъл, С.Планета 3, 2001.

3.3. Революционният модернизъм

Фактът, че Френската революция е начало на Новото време, не произтича от условно споразумение между онези, които професионално се занимават с периодизацията на историята, нито е дан на установената в историографията традиция. Новото време е времето на човека-гражданин, творец и господар на своята съдба, отговорен за своите дела. Гражданственост или републиканизъм, известен още в античността, означава свободолюбие, което е преди всичко отказ да се признае легитимността на осветената от традицията или религиозната догма власт и непреклонност към авторитета на едно правителство, което отдавна е загубило доверието на нацията.

Антиклерикализмът на Френската революция като нейна съществена характеристика, отличаваща я от религиозната (реформаторската) форма, в която протичат предишните буржоазни революции в Нидерландия и Англия. Дори опитът на Робеспьер да замени християнската религия, достатъчно дълбоко навлязла в масовото съзнание, с "култа към Върховното същество", е модернистична стъпка. Тя е обоснована политически като преодоляване на християнската традиция, а не произтича от религиозни предразсъдъци.

Въодушевен от Френската революция, младият Хегел в писмото си до Шелинг от 16 април 1795 г. пише: "Струва ми се, че няма по-добро знамение на времето от това, че човечеството се изобразява като нещо достойно за такова уважение. Това е залог, че ще изчезне ореолът, обкръжаващ главите на земните угнетители и богове. Философите доказват това достойнство, народите ще се научат да го усещат и тогава вече няма да си искат своето потъпкано в калта право, а просто ще си го вземат обратно, ще си го присвоят. Религията и политиката винаги са работили съвместно, религията е проповядвала онова, което е искал деспотизмът - презрение към човешкия род, неспособността му към каквото и да било добро, неспособността му да стане каквото и да било с помощта на собствените си сили. С разпространяването на идеята какво трябва да представлява дадено нещо ще изчезне безразличието на сериозните хора, подбуждащо ги без колебание да приемат онова, което е, такова, каквото е¹." Това е развитие на идеите на Просвещението - младият Хегел е републиканец, настроен е антидеспотично. Впоследствие социалните му възгледи се променят, но той остава в политиката модернист - разумната държава е всеобщото начало.

Въплътяването на политическия модернизъм в практиката по време на Френската революция протича на няколко етапа и твърде противоречиво. Якобинската диктатура (1793–1794) е по същество най-разгърнатата реализация на модернисткия възглед за държавата и обществото, разработен от просветителите. Робеспьер, лидерът на правителството на якобинците, съветва членовете на Конвента: "Съобразявайте се само с благого на обществото и с интересите на човечеството²." Това е израз и непосредствено въплъщение на идеите на Русо в "Оществения договор" за доброволното отчуждаване на частния интерес (личната свобода) в полза на обществения интерес.

За просветителския хуманизъм и рационализъм демиург на историята не е отделният човек (вместо Бог), а човечеството като цяло (Човек с главна буква). Оттук и обосноваването на колективизма като предпоставка за освобождаването от божествената власт. Тук на пръв поглед виждаме противоречие с елитарния характер на просветителския модернизъм. Но противоречието е само привидно. Разумът е новият Месия, но осъществяването на тази му роля е възможно само ако сам се превърне в основа на масовото действие. Големият колектив - това е нацията, противоположността на поданиците, на паството, на божието стадо. Дори лозунгът на революцията "Свобода, равенство, братство!" е показателен: братството означава липса на баща, който да стои над всички³. Националната общност идва да замени конфесионалната, националната държава - теократическата. В знаменитата си брошура "Що е третото съсловие?", написана непосредствено преди революцията, Еманюел Сиийес пише: "Що е нация? Тяло от съюзили се хора, живеещи под

¹ Гегел Г.Ф.В. *Работы разных лет*. М., 1971, т. 2, с. 224.

² Цит. по Барг, М., цит. съч., с. 354.

³ Вж. Stoetzel, J. *Les valeurs du temps present (une enquete europeenne)*. P., 1983, p. 50.

общ закон и представлявани от общо законодателно тяло.⁴” Нацията е новият колективен субект на историята.

С Френската революция модернизмът (като антитрадиционализъм по отношение на християнството) става националистически. Впоследствие всички национални движения в Европа през XIX в. придобиват модернистки характер - нацията се противопоставя на установения след Виенския конгрес Свещен съюз. Нацията е политическа общност около модерната държава, обединение на граждани около една политическа цел. В края на XVIII в. и началото на XIX в. идеята за нацията е радикална и революционна, защото носи нов политически проект.

С Френската революция модернизмът се радикализира - става необходимо премахването "из основи" на стария ред. Именно тук проличава първоначалната основа на противоречието на модернизма - хуманните цели, изискващи участието на масите, трябва да бъдат постигнати със средствата на силната (дори диктаторска) власт, основана на разума. Оказва се, че разумът може да бъде нехуманен. Когато интересите на френската нация изискват да се пролее кръвта на нейните врагове, хуманистът **Максимилиан Робеспьер**, който в Учредителното събрание апелира за отмяната на смъртното наказание, поема отговорността за революционния терор. "В създаването се положение, - заявява той на 5 февруари 1794 г., - първо правило на нашата политика трябва да бъде управлението на народа с помощта на разума и управлението на враговете на народа с помощта на терора⁵." Това е голямата драма на просветителския хуманизъм - праведните цели могат да бъдат постигнати с неправомерни средства. А масата, възприемайки модернисткия политически дух, интернализира от него само онова, което е в състояние да възприеме - неговия радикален антитрадиционализъм и много по-трудно неговият рационалистически хуманизъм.

В навечерието на Термидор Робеспьер има смелостта да заяви в Якобинския клуб: "Онова, което виждаме всеки ден и което не бива да крием от себе си, е желанието да се унижи и унищожи Конвента чрез системата на терора⁶." Известно е до какви ужасни крайности в прилагането на терора достигат някои комисари на Комитета за обществено спасение в провинцията като Жозеф Фуше например, както е известно и какво състояние натрупват други, събирайки откупи от своите жертви. Логиката на политическия модернизъм на просветителите - силната държава, единната воля, която е само средството за ощастливяването на всички еднакво, отрича сама себе си. Силната власт (революционната диктатура) се превръща в машина, която никой не е в състояние да движи в руслото на рационалното.

Опитът чрез революцията да се осъществи идеалът на просветителите - очовечаването на света, освобождението на човека от тежестта на традицията - не успява изцяло. Но модернизмът се разгръща, придобивайки нови характеристики - моралният месианизъм става политически месианизъм. Наполеоновата империя е израз на този нов месианизъм - роден от революцията, но подготвен от просветителския рационализъм. Модернизмът, новата ценност, започва да се налага със силата на оръжието - макар и в зачатъчен вид, той придобива имперски характер. "Богът умря, сега трябва да живее свръхчовекът", заявява Ницше. Тази мисъл е в съзвучие с идеите на просветителския модернизъм. За Ницше Наполеон е "синтез на нечовешкото и на свръхчовешкото", *ens realissimum* (свръхреално същество) - свръхчовекът, "за който няма нищо забранено"⁷.

Харизмата на Наполеон изкушава много умове, които никак не могат да бъдат обвинени в раболепие. Наистина, по-късно много негови почитатели се разочароват, но на пръв поглед остават необясними редица жестове на пълно доверие към бъдещия император. Бетовен му посвещава своята Симфония 3 ("Ероика") и собственоръчно скъсва посвещението си не поради друго, а поради това, че Наполеон приема императорска титла, т. е. героят става цар. Сен Симон пише писмо до първия консул Наполеон Бонапарт, с което му изпраща своята книга "Писма на един гражданин на Женева до своите съвременници". И макар по-късно да осъжда "шашкаджиите на Бонапарт", в това си писмо от 1803 година той признава пред Наполеон: "Вие сте единственият от моите съвременници, който е в състояние да го оцени (трактатът - б. м. А. Т.)"⁸. Шарл Фурие също се

⁴ Sieyes, Emmanuel-Joseph. *Qu'est-ce que le tiers etat?*. In: *La Pensee politique*, p. 393.

⁵ Манфред, А. З., Цит. съч., с. 338.

⁶ Пак там, с. 388

⁷ *Генеалогия на морала*, I, 14; *Отвъд доброто и злото*, аф.275 и 276, цит. по: *La pensee contemporaine*. P., 1970, p. 469.

⁸ Сен Симон, *Писма на един гражданин на Женева до неговите съвременници*. С., 1972, с. 292.

обръща към Наполеон за съдействие за развитието и разпространението на неговата "фаланга".⁹ Обща самозаблуда? Твърде е възможно, но преди всичко става дума за вярата, че силната власт, основана на принципите на разума, е единственото средство за "очовечаването" на обществото. А това не е нищо друго, освен проява на модернизма.

Френската революция поставя началото на масовата практика на модернизма в политическата област. Затова е нужна масовизацията на модернизма - само неговото масово възприемане може да го направи и материална сила. Но тази масовизация внася в него нови черти - радикалният рационализъм се превръща в агресивен радикализъм, често пъти ирационален. Оказва се, че модернизмът не може да се осъществи без "tabula rasa", без радикално скъсване с традицията, съпътствано от потоци праведна и грешна кръв. "Учението на Лок за tabula rasa, за свободното от всякакви представи (и, разбира се, заблуждения) първоначално състояние на човешкото съзнание, също включва в себе си определен философско-исторически смисъл - отбелязва Т. И. Ойзерман. - Великото преобразование на човешкия живот, което възвестяват идеолозите на ранните буржоазни революции, трябва да бъде започнато (и осъществено) на добре разчистено място¹⁰." Именно радикализмът става онзи мост, по който рационализмът на просветения елит се превръща в ирационализма на масите. Отсега нататък модернизмът ще бъде разкъсан от две противоречия: между елита и масата и между рационалното и ирационалното. На дневен ред застава проблемът за рационализирането на масовото действие - проблем, над чието решаване ще работят най-вече социалистическите мислители през следващите десетилетия.

⁹ Дори Пушкин му посвещава стихотворение, което завършва така:

*Да будет омрачен позором тот малодушный, кто сей день,
Безумным возмутит укором его развенчаную тень.
Хвала! Он русскому народу высокий жребий указал,
И миру вечную свободу из мрака ссылки завещал.*

¹⁰ *Философия эпохи...*, с.34.